

ASOCIAȚIA ARHEO VEST
TIMIȘOARA

ARHEOVEST

II₂

-IN HONOREM GHEORGHE LAZAROVICI-

Interdisciplinaritate în Arheologie

Timișoara, 6 decembrie 2014

JATEPress Kiadó
Szeged
2014

Editori:

Sorin FORȚIU
Adrian CÎNTAR

Consilier științific:

Dorel MICLE

Coperta: Gloria VREME-MOSER, www.ideatm.ro

Foto copertă: Ovidiu MICȘA

Această lucrarea a apărut sub egida:

**Asociația
ArheoVest
Timișoara**

**CONSILIUL
JUDEȚEAN
TIMIȘ**

© **ArheoVest, Timișoara, 2014**

Președinte Lorena VLAD

www.arheovest.com

referință
bibliografică

ISBN 978-963-315-228-7 (Összes/General)

ISBN 978-963-315-220-1 (Vol. 1), ISBN 978-963-315-221-8 (Vol. 2)

Avertisment

*Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în totalitate
autorilor.*

DEXTRARUM IUNCTIO ȘI STUDIUL BIJUTERIILOR ÎN EPOCA ROMANĂ. UN MELANJ ÎNTRE ISTORIA ARTEI, EPIGRAFIE, NUMISMATICĂ, GLIPTICĂ ȘI STUDIUL BIJUTERIILOR

*Ana Cristina Hamat**

* Muzeul Banatului Montan Reșița; anahamat@yahoo.com

Abstract. Engagement rings – *annulus pronubus* represents a very special type of jewelry in the roman world, due to the importance of marriage in the birth of legitimate offspring. These particularly kind of jewelry were given by future husband during the ceremony *sponsalia*, and was considered by the ancient a symbol of marital oath. Jewelry of this type has been mentioned for several times in roman sources and among them the Christian sources. The article highlights the fact that not all the rings decorated with *dextrarum iunctio* are engagement rings. This misunderstanding arose in the nineteenth century, due to the appreciation of this type of scene – depicted on the funerary monuments–, as typical for marriage. Currently, we believe that the study of the scenes of *dextraurm iunctio* type depicted on jewelry, should keep in mind that this appears even on coins, funerary monuments, lamps or frescoes. In roman times, it is typical representation of the concepts *concordia* and *fides*, being used by imperial power to describe the relation with the army and with the empire. Thus, we believe that *dextrarum iunctio* was not used only for representation of the marriage ceremony, but even as a symbol of fidelity in army or even in different economic sectors.

Keywords: Roman Empire, *Dextrarum Iunctio*, engagement ring, engraved stones.

Inelele de logodnă – *annulus pronubus* – reprezintă un tip aparte de bijuterii pentru lumea romană, datorită importanței căsătoriei în nașterea unor urmași legitimi, viitori cetățeni. Bijuteriile erau dăruite de către viitorul soț cu ocazia ceremoniei *sponsalia*, fiind considerate de către antici un simbol al jurământului marital¹. Acest obicei al dăruirii inelului, descris în diverse izvoare istorice, este unul important deoarece face parte din moștenirea păgână a creștinismului. Noua religie va oferi inelului de logodnă, un loc privilegiat în cadrul ceremoniilor legate de căsătorie, singura uniunea legitimă dintre un bărbat și o femeie, care era acceptată de către biserică. Bijuterii de acest fel au fost descoperite pe tot cuprinsul teritoriului Imperiului Roman, fiind lucrate fie din aur, fie din metal comun și având uneori încastreată o piatră prețioasă sau semiprețioasă. Decorul unor asemenea inele, sau pietre

¹ *Scumpe-i tale viitoare i-ai și pus inel pe deget* (Iuvenal, *Despre femei*, 6).

gravate, constă fie dintr-o scenă din care fac parte un bărbat și o femeie aflați față în față și având mâinile drepte împreunate, fie o scenă figurată reprezentată prin redarea mâinilor împreunate².

Datorită simbolisticii asociate cu acest tip de bijuterii, ele au suscitât interesul mai multor specialiști aflați pe diverse paliere de cercetare, de la istoria artei, la gliptică, numismatică, specialiști în drept roman sau specialiști în bijuterii romane. Printre cei care au publicat astfel de piese descoperite pe teritoriul Imperiului de-a lungul timpului se numără Friedrich Henkel³, Frederick Henry Marshall⁴, Jeffrey Spier⁵, Martin Henig⁶, Ivana Popović⁷, Annamária Facsady⁸ sau Ruseva Slokoska⁹. În România astfel de bijuterii sunt relativ puține¹⁰, ele au fost publicate de către Sorin Cociș¹¹, George Bounegru, împreună cu Radu Ota, Radu Ciobanu și Dan Anghel¹², Liviu Petculescu și Cristina Mitar¹³, Adriana Isac¹⁴, Alis Dumitrașcu¹⁵ și Alexandru Fluture¹⁶. Astfel de inele au fost pomenite în articolele axate pe tema căsătoriei romane și în care a fost abordată și ceremonia *sponsalia*, implicit inelul de fier, de către Jan Zablocki¹⁷, Rachel Meyers¹⁸ și Karen K. Hersch¹⁹, printre alții. În ceea ce privește studiul acestui motiv din punctul de vedere al artei, printre cei care au atins și acest subiect se numără Glenys Davis²⁰, Jean-Pierre Pettorelli²¹, Louis Reekmans²² și, recent, Danielle Baillargeon²³, care a trecut în revistă monumentele pe care apare acest tip de reprezentare și a încercat să stabilească toate sensurile simbolice ale acesteia. În ultima vreme, însă, a început să se pună accent pe faptul că simbolistica acestei

² Hamat, 2014, p. 2.

³ Henkel, 1913, p. 322, nr. 222.

⁴ Marshall, 1911, p. 282-384.

⁵ Spier, 1992, p. 124, 142.

⁶ Henig, 1996, p. 87-88.

⁷ Popović, 2001, p. 109-110.

⁸ Facsady, 2009, p. 35-41.

⁹ Ruseva-Slokoska, 1991, nr. cat. 181, 186-188.

¹⁰ Este vorba despre opt piese, dintre care trei geme și restul inele.

¹¹ Cociș, 1994, p. 55.

¹² Bounegru *et alii*, 2011, p. 87.

¹³ Comunicare susținută în anul 2012 la sesiunea Muzeului de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș.

¹⁴ Isac, 2001, p. 187-190.

¹⁵ Dumitrașcu, 2013, p. 125.

¹⁶ Fluture, 2013, p. 499.

¹⁷ Zabloski, 1996, p. 39-41.

¹⁸ Meyers, 2011, p. 1.

¹⁹ Hersch, 2010, p. 201.

²⁰ Davis, 1985, p. 627-640.

²¹ Pettorelli, 1997, p. 279-334.

²² Reekmans, 1958, p. 69-73.

²³ Baillargeon, 2013, p. 1-31.

scene este una mult mai complexă²⁴, fiind aduse în prim plan și alte obiecte care poartă această reprezentare: monede, unele monumente funerare, opaițe, mozaicuri etc.

Articolul de față aduce în discuție modul în care au fost studiate astfel de bijuterii și modul în care s-a făcut legătura între descoperirile arheologice (bijuterii și monumente de artă) și izvoarele istorice, atrăgând atenția asupra faptului că astfel de scene se găsesc, pe lângă inele, și în portretistica funerară (pe sarcofagele din secolele II–III²⁵, altare și stele funerare²⁶), reprezentate în fresce²⁷, pe monede²⁸, reliefuri de teracotă²⁹, pe *tesserae hospitales* în provinciile iberice³⁰, mozaicuri³¹ și chiar pe opaițe³². În arta creștină, *dextrarum iunctio* este des întâlnită în decorarea sarcofagelor în secolele IV–V³³, uneori pe mozaicuri³⁴ și foarte des pe inelele de căsătorie³⁵. Astfel de obiecte nu numai că erau create, dar, în același timp, se refoloseau de către creștini obiecte păgâne cu astfel de reprezentări³⁶, mai ales în scop funerar sau ca și obiecte de podoabă³⁷. Valoarea simbolică a artefactului fiind recunoscută și folosită de foarte multe ori pentru a ilustra ceremonia căsătoriei creștine.

Prin urmare, considerăm că pentru a lămuri funcționalitate bijuteriilor trebuie luate în considerare toate artefactele pe care apare această scenă și trebuie să ținem seama de două perioade de folosire a simbolului: antichitatea păgână și anti-

²⁴ Deși marea majoritate a celor care au cercetat simbolistica acestui motiv au asociat *dextrarum iunctio* cu logodna și căsătoria, totuși câteva voci susțin faptul că acest simbol poate avea mai multe semnificații (Davis, 1985, p. 639; Baillargeon, 2013, p. 2).

²⁵ Meyers, 2011, p. 1.

²⁶ Baillargeon, 2013, p. 19

²⁷ Holliday, 2002, p. 90.

²⁸ Astfel de reprezentări apar pe monede emise în timpul dinastiei Antoninilor și au ca și protagoniști pe Antoninus Pius și Faustina, Commodus și Brutia Crispina (Ricks 2006, p. 432).

²⁹ Ferrer Maestro, Nuez, 2012, p. 27.

³⁰ Ferrer Maestro, Nuez, 2012, p. 27-28.

³¹ Un astfel de mozaic se găsește la Santa Maria Maggiore din Roma și reprezintă uniunea dintre Moise și Sefora, însă în spatele cuplului nu se află *Juno Pronuba*, protectoarea tinerilor căsătoriți în lumea păgână, ci *Ietro*, socrul lui Moise, înfățișat cu mâinile pe umeri celor doi (DACL, 11, p. 1653-1654, fig. 8249).

³² Ferrer Maestro, Nuez, 2012, p. 43-45.

³³ Sarcofagul lui Gorgonius din catedrala din Ancona, datat la sf. sec. IV și începutul celui următor, la fel și pe un sarcofag din Tolentino al perechii Catervus și Settimia și care a fost creștinat prin reprezentarea mâinii lui Dumnezeu ce ține o coroană deasupra celor doi și prin apariția christmonului (Ricks, 2006, p. 435; Delleman, 2013, p. 42).

³⁴ Vezi nota 31.

³⁵ Gudea, 2011, p. 462-488.

³⁶ Acesta este cazul unui monument funerar al libertului Olympus Antistianus ridicat de soția sa Octavia Irena, datat în perioada dinastiei Severilor și refolosit în scop funerar de către creștini în catacombele Sf. Panfilio (Ambrogi, 2008, p. 43-53; *Ibidem*, 2010, p. 1-12).

³⁷ Scena a fost reciclată de către arta creștină și adaptată, multe dintre inelele de căsătorie din perioada romană târzie și bizantină au alături de reprezentarea acestei scene și simboluri creștine.

chitatea creștină. Pentru a lămuri originea motivului este necesară o incursiune în prima dintre aceste perioade. Rădăcinile reprezentării de tip *dextrarum iunctio* se află atât în lumea greacă³⁸ cât și în cea etruscă³⁹, ambele culturi sunt un punct de plecare pentru acest tip de reprezentare în lumea romană, unde ea a fost folosită mai ales pe parcursul secolelor I–III⁴⁰. Deși astfel de reprezentări apar încă din ultimele două secole ale Republicii, folosirea mâinii drepte în ritualul de căsătorie este menționată abia în secolul al IV-lea de către Claudian⁴¹. Termenul în sine – *dextrarum iunctio* –, este modern, el fiind pentru prima dată utilizat în secolul al XIX-lea⁴², când bijuterii cu astfel de scene au fost în totalitatea încadrate inelelor de logodnă. Astfel a apărut egalizarea între scena de tip *dextrarum iunctio* de pe bijuterii și căsătorie, de altfel o creație a istoriografiei moderne. Toată această situație a pornit de la studierea în secolul al XIX-lea a monumentelor funerare, și începând cu această perioadă se va pune semnul egal între astfel de reprezentări și uniunea maritală. Studii recente au arătat că *dextrarum iunctio* nu reprezintă, la propriu, evenimentul căsătoriei, așa cum se suținea până acum, ci mai degrabă indică un eveniment marcat de *concordia* și, prin urmare, poate avea multiple semnificații. Ea poate simboliza pe monumentele funerare sentimentul marital⁴³, o scenă de adio sau chiar revederea cu cei dragi în viața de dincolo. De asemenea, ea mai poate simboliza căsătoria legală⁴⁴, sau chiar statutul decedatului în societate⁴⁵. Conform reprezentărilor de pe monede, ea poate la fel de bine reprezenta conceptele de *concordia* și *fides*, cu referire la relația dintre armată și casă imperială⁴⁶, sau chiar între aceasta din urmă și provinciile Imperiului⁴⁷. În același timp, armonia și ordinea divină instaurate între

³⁸ În lumea greacă, reprezentarea acestui gest – numit *dexiosis* –, pe monumentele funerare este una obișnuită, el fiind considerat un gest de adio, o promisiune a reîntâlnirii în viața de apoi, continuarea conexiunii cu cel decedat, o petrecere; un astfel de exemplu este stela lui Philoxenos și a soției sale Philoumene aflată în prezent în colecția J. P. Getty Museum și datată în perioada 400 î.Chr., aceasta redă în relief imaginea celor doi soți aflați față în față și dându-și mâna dreaptă (Ricks, 2006, p. 431–432; Baillargeon, 2013, p. 28).

³⁹ Și pe monumentele funerare etrusce apar astfel de reprezentări (Davis, 1985, p. 630).

⁴⁰ Meyers, 2011, p. 1.

⁴¹ *Tum dextram complexa viri dextramque puellae tradit et his ultro sancit conubia dictis* (Claudian, *Epithalamium dictum Palladius et Celerinae*, 25, 128–129, 134–135).

⁴² Asocierea dintre *dextrarum iunctio* și ceremonialul legat de căsătorie a fost făcută pentru prima dată abia în secolul al XIX-lea, de către August Rossbach, care a interpretat gestul ca și o reprezentare artistică a momentului căsătoriei (Rossbach, 1871, p. 11–12).

⁴³ Meyers, 2011, p. 2.

⁴⁴ Baillargeon, 2013, p. 28.

⁴⁵ Baillargeon, 2013, p. 4.

⁴⁶ Astfel de legende sunt *FIDES EXERCITUM* la monedele emise de Vitellius (RIC I, nr. 28); *FIDES PRETORIANORUM* pe monedele emise în timpul războiului civil (RIC I, nr. 121); pe monedele emise de Nerva apare *CONCORDIA EXERCITUM* (RIC II, nr. 2, 3), pe monedele emise de Aurelian găsim *CONCORDIA MILITUM* (RIC V/1, nr. 215–219).

⁴⁷ În timpul domniei lui Decius a fost emisă o monedă care are pe revers legenda *PANNONIAE*, având reprezentările împăratului și ale provinciei dându-și mâna dreaptă (RIC IV/ 3, nr. 26 și 41).

partenerii imperiali au fost reprezentate pe monede, mai ales începând cu secolul al II-lea⁴⁸ și continuând pe parcursul celui următor, fiind un exemplu al propagandei imperiale în ceea ce privește stabilitatea și bunăstarea Imperiului. În toate aceste situații este vorba despre mâna dreaptă deoarece în antichitatea romană mâna dreaptă era sacră zeiței Fides⁴⁹, strângerea mâinii drepte este un gest solemn asociat cu încheierea unui contract⁵⁰, un jurământ⁵¹, sau chiar cu introducerea în unele mistere religioase⁵². Astfel, considerăm că unele dintre gemele gravate în acest fel ar putea avea și o semnificație militară, reprezentând *concordia* între camarazii⁵³. Desigur, în cazul inelelor cu reprezentarea unui bărbat și o femeie așezându-se și dându-și mâna, este mai mult ca sigur că scena reprezintă sentimente asociate dimensiunii private a vieții, implicând relația dintre cele două persoane, căsătorite sau nu⁵⁴. În afara mențiunii târzii și indirecte făcută de către Claudian, pe care am pomenit-o mai devreme, și care asociază mâna dreaptă cu obiceiul căsătoriei, mai există și mențiunea făcută de Tertullian, care asociază sărutul și mâna dreaptă cu obiceiul căsătoriei⁵⁵ și relatează că în vremea lui femeile poartă inele de aur⁵⁶. Penultima informație o putem pune în legătură cu un pandantiv descoperit la Vindolanda, care are pe avers reprezentarea unui cuplu sărutându-se, iar pe revers o scenă cu *dextrarum iunctio*⁵⁷, ceea ce demonstrează folosirea unei astfel de reprezentări în perfectarea, sărbătorirea sau legitimarea unei legături sau a unei înțelegeri matrimoniale. În afara celor doi autori antici menționați, inelul de logodnă este descris, în mod direct, de mai multe surse⁵⁸, însă nici una dintre acestea nu menționează împodobirea inelului cu astfel de scenă. De fapt, inelul de logodnă este prezentat ca și o bijuterie simplă, realizată din fier, deși la vremea respectivă matroanele romane

⁴⁸ *Dextrarum Iunctio* apare pe monede de la Antoninus Pius (RIC III, nr. 26, 381a, 402a, 434), Lucius Verus (RIC III, nr. 450), Marcus Aurelius (RIC III, nr. 795-802) și Commodus (RIC III, 194, nr. 246, 249, 259, 448-449, 452-456).

⁴⁹ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, 23, 9, 3.

⁵⁰ Tacitus, *Anale*, 2, 58.

⁵¹ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, 23, 9, 3.

⁵² Rostovtzeff, 1934, p. 205; Ricks, 2006, p. 432.

⁵³ Spier, 1992, p. 124.

⁵⁴ Este cunoscut obiceiul, prezent și în civilizația latină, de a dăruii persoanei dragi un obiect cu valențe multiple care era uneori inscripționat, iar de cele mai multe ori purta diferite simboluri magice; dintre aceste descoperiri menționăm inelul cu camee de la Bradwell-Essex și datat în sec. III-IV, care se află în prezent în The British Museum Collection (nr. AF.418).

⁵⁵ “*Si congressio viri mulierem facit, non tegantur nisi post ipsam nuptiarum passionem - atquin etiam apud ethnicos velatae ad virum ducuntur -; si autem ad desponsationem velantur, quia et corpore et spiritu masculino mixtae sunt per osculum et dexteram, per quae primum resignarunt pudorem spiritu, per commune conscientiae pignus, quo totam condixerunt confusionem, quanto magis tempus illas velabit, sine quo sponsari non possunt et quo urgente sine sponsalibus virgines desinunt esse?*” (Tertullian, *De virginibus velandis*, 11. 9).

⁵⁶ Tertullian, *Apologeticus*, 6.

⁵⁷ Henig, 1978, nr. cat. 759.

⁵⁸ Iuvenal, *Despre femei*, 6.

purtau în mod sigur și inele de aur⁵⁹. Pe multe dintre așa numitele inele de logodnă această scenă nu este singulară, alte simboluri o însoțesc, sau apar noi simboluri; de exemplu, între mâinile împreunate regăsim floarea de mac, spice de grâu sau caduceul⁶⁰. Aceste elemente dovedesc faptul că în arta gliptică se foloseau ca și modele monedele⁶¹. Este posibil ca aceste reprezentări să aibă și o altă simbolistică, având în vedere faptul că monedele cu o astfel de reprezentare au fie o legendă care implică armata, fie prezintă un mesaj iconografic centrat pe familia imperială.

Integrarea numismaticii și a glipticii în cercetarea simbolisticii unor astfel de bijuterii aduce noi informații în ceea ce privește funcționalitatea lor. Probabil că în antichitatea greco-romană astfel de reprezentări se axau pe o simbolistică bogată legată de *fides* și *concordia*, fiind folosite în mai multe sensuri⁶². Unul dintre acestea, era probabil inelul de logodnă⁶³. De asemenea, menționăm că și în cazul monumentelor funerare a fost demonstrat faptul că pe unele dintre ele, pe care apărea reprezentată această scenă, conform inscripției, defuncții nu erau căsătoriți, prin urmare *dextrarum iunctio* ar putea fi și un mod de afirmare al statutului social al indivizilor⁶⁴. Credem că astfel de reprezentări pe bijuterii nu pot fi legate doar de obiceiul logodnei⁶⁵, mai ales în cazul reprezentării mai multor simboluri pe lângă cel al mâinilor împreunate, unele dintre aceste bijuterii pot fi puse în legătură cu armata, mai ales că majoritatea legendelor asociate cu această scenă pe monedele din secolul I dHr, dar și în secolul al III-lea, sunt de natură militară. Astfel de bijuterii au fost descoperite și în mediul militar, în castru. Un asemenea exemplu este inelul găsit în castrul de la Tibiscum⁶⁶. Una dintre ipoteze ar fi că el poate aparține unuia dintre soldații care în timpul lui Septimius Severus au primit dreptul de a purta inele de aur⁶⁷. În acest caz, *Dextrarum iunctio* a putut fi ales drept model, de pe reversul monede-

⁵⁹ Plinius, *Naturalis Historia*, 33. 4-12; Aulus, *Gellius Noctes Atticae*, 10, 10.

⁶⁰ O astfel de gemă apare și la Porolissum, fiind publicată de Lucia Țeposu-Marinescu și reluată de noi (Țeposu-Marinescu, Lakó, 1973, p. 13, nr. inv. 59, Pl. III /61; Hamat, 2010, p. 243-244, nr. cat. 24; Hamat, 2014).

⁶¹ Gramatopol, 1991, p. 77; Hamat, 2010, p. 226.

⁶² Un astfel de exemplu este inelul de aur descoperit într-un mormânt de copil la Duros-torum; el este asociat cu alte trei inele de aur, o aplică în formă de *phallus* din bronz, o cheie din bronz și monede de la Vespasian, Antoninus Pius și Faustina Iunior; este posibil ca în cazul inelului descoperit aici- acesta să fi fost pus în mormânt ca și o amuletă, sau ca el să fi fost purtat de către decedat în timpul vieții pentru valoarea metalului, frumusețea piesei sau ca și o amintire, fără ca decorul să aibă o semnificație specială (Popović, Donevski 1999, p. 50; Hamat, 2014).

⁶³ Hamat, 2014.

⁶⁴ Davis, 1985, p. 639; Baillargeon, 2013, p. 2.

⁶⁵ Și în cazul monumentelor funerare a fost demonstrat faptul că pe unele monumente pe care apărea reprezentată această scenă, conform inscripției defuncții nu erau căsătoriți, prin urmare *dextrarum iunctio* ar putea să fie un mod de afirmare al statutului social al indivizilor (Davis, 1985, p. 634-639).

⁶⁶ Fluture, 2013.

⁶⁷ Stout, 2001, p. 78.

lor⁶⁸. Cert este că unele dintre aceste bijuterii au fost descoperite și în mediul militar⁵⁴.

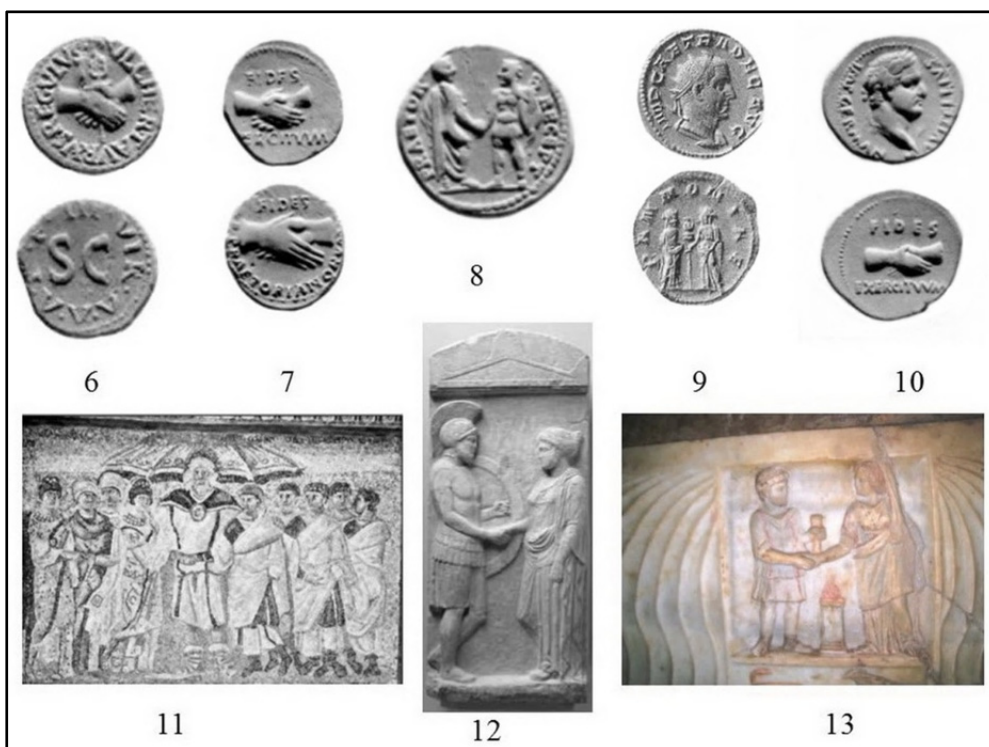
În **concluzie**, nu negăm faptul că, în antichitate, unele podoabe cu o astfel de reprezentare au fost probabil considerate inele de logodnă⁶⁹ și purtate ca atare. Dar unele dintre acestea erau probabil purtate în virtutea faptului că mâinile împreunate reprezentau conceptul de *fides* și *concordia* între camarazi, precum și loialitatea armatei față de împărat; implicit, se poate specula că acestea erau probabil un semn de apartenență al individului la “familia armatei”. Acest tip de reprezentare atrage atenția asupra faptului că bijuteriile nu trebuiesc studiate în mod separat, ci ele trebuiesc privite în contextul mai larg oferit de istoria artei, numismatică, religie, istorie socială, economie și politică în lumea romană.

Fig. 1. Obiecte decorate cu reprezentarea *dextrarum iunctio* descoperite pe teritoriul Imperiului Roman: 1. Inel, Apulum (după Cociș, 1994, 55, nr. cat. 29, pl. XIII/29; Isac, 2001, p. 188, nr. 2, Abb.2); 2. Inel, Cristești (după Isac, 2001, 188, nr. 1, Abb1); 3. Inel, Tibiscum-Jupa (după Flutur, 2013, p. 499, nr. cat. 123.1); 4. Inel, Bradwell (după The British Museum Collection, nr. AF. 418); 5. Inel, Britannia (după

⁶⁸ Atât în timpul dinastiei Antoninilor cât și în timpul celei a Severilor, precum și pe tot parcursul secolului al III-lea au fost bătute monede cu acest revers, monedele fiind probabil sursa acestui decor pentru bijuterii.

⁶⁹ O astfel de bijuterie, legată de căsătorie sau în orice caz de o relație de dragoste, poate fi pandantivul descoperit la Vindolanda, acesta are pe avers reprezentarea unui cuplu care se sărută, iar pe revers o scenă cu *dextrarum iunctio* (Henig 1978, nr. cat. 759).

The British Museum Collection, nr. 1911, 1026.1); **6.** Monedă emisă în timpul lui Augustus (după RIC I, 423); **7.** Monedă emisă în timpul războaielor civile (după RIC I, 121); **8.** Monedă emisă în timpul lui Claudius (după RIC I, 23); **9.** Monedă emisă în timpul lui Traianus Decius (după RIC IV/3, 41); **10.** Monedă, emisă în timpul lui Vitellius (după RIC I, 28); **11.** Mozaic cu reprezentarea căsătoriei lui Moise cu Sefora, Roma – biserica Santa Maria Maggiore (după Ricks, 2006, fig. 1); **12.** Monument funerar al lui Philoxenos și al soției sale Philoumene (după Ricks, 2006, fig. 1); **13.** Monument funerar, Roma (după Ambrogi, 2010, p. 10).

BIBLIOGRAFIE

- Ambrogi, 2008 Ambrogi, Annarena, *Polychrome Lastra mit dextrarum iunctio-Darstellung in der Catacomba di S. Panfilo in Rom*, În: Christiane Franek *et alii* (Hrsg.), **Thiasos. Festschrift für Erwin Pochmarski zum 65. Geburtstag**, Veröffentlichungen des Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität Graz, 10, Phoibos-Vlg, Wien, 2008, 1175 p., ISBN(10) 3851610016, ISBN(13) 978-3851610017; p. 43-56.
- Ambrogi, 2010 Ambrogi, Annarena, *Una lastra funeraria nella catacomba di S. Panfilo in Roma: sul tema iconografico delle dextrarum iunctio e sulla policromia delle sculture romane*, În: **Imago Romae. The Perception of Modern and Ancient Rome**, 2010, on-line http://www.imagoromae.com/public/ftp/fotoDiServizio/files/CATACOMBA_DI_S_PANFILO.pdf (accesat 1.10.2014), p. 1-12.
- Aulus Gellius *Noctes Atticae*, În: *Lacus Curtius: Into the Roman world*, on-line <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Gellius/home.html> (accesat 4.10. 2014).
- Baillargeon, 2013 Baillargeon, Danielle, *Mariage or a multiplicity of meanings? The dextrarum iunctio on roman and early christian funerary monuments*, Department of Greek and Roman Studies, Calgary, Alberta, Disertație (ms), 2013, 262 p.
- Bounegru *et alii*, 2011 Bounegru, George; Ciobanu, Radu; Ota, Radu; Anghel, Dan, **Lux, util și estetic la Apulum. Podoabe și accesorii vestimentare**, Catalog de expoziție, Ed. Altip, Alba Iulia, 2011, 131 p., ISBN 978-973-117-342-9.
- Claudian *Epithalamium dictum Palladius et Celerinae*, În: *Lacus Curtius: Into the Roman world*, on-line http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Claudian/Carmina_Minora*/25.html (accesat 4.10.2014).
- Cociș, 1994 Cociș, Sorin, *Podoabe din Dacia romană. (Parures de la Dacie romaines)*, În: *Marisia*, 23-24, 1994, p. 51-57.
- DACL Leclercq, Henri; Cabrol, Fernand, **Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie**, Paris, 1924-1953.
- Davis, 1985 Davis, Glenys, *The significance of the handshake motif in classical funerary art*, În: *American Journal of Archaeology*, vol. 89, 1985, p. 627-640.
- Delleman, 2013 von Delleman, Evelyn, *Der Schleier in der frühchristlichen Kunst*, Univerität Wien, Disertație (ms), Wien, 2013, 211 p.
- Dumitrașcu, 2013 Dumitrașcu, Alis, *Podoabe din epoca romană de pe teritoriul României*, În: **Aurul și Argintul Antic al României**, Ed. Conphys S.R.L., Râmnicu Vâlcea, 2013, 703 p., ISBN 973015811-8.
- Facsády, 2009 R. Facsády, Annamária, **Aquincumi ékszerek. Jewellery in**

- Aquincum**, Az Aquincumi Múzeum Gyűjteménye, 1, Ed. Pátria Nyomda ZRt, Budapest, 2009, 132 p., ISBN 978-963-9340-80-0.
- Ferrer Maestro, Juan; Nuez, Josep Benedito, *La dextrarum iunctio y su representación en el registro arqueológico romano: la lucerna de Sant Gregori(Burriana, Espaa)*, În: *Millars: espai i història*, vol. 35, 2012, p. 25-48.
- Fluture, 2013 Fluture, Alexandru, *Inelul, Tibiscum Jupa, Caransebeș, Caraș-Severin*, În: ***Aurul și Argintul Antic al României***, Ed. Conphys S.R.L., Râmnicu Vâlcea, 2013, 703 p., ISBN 973015811-8.
- Gramatopol, 1991 Gramatopol, Mihai, ***Artele Miniaturale în Antichitate***, Curente și sinteze, 55, Ed. Meridiane, București, 1991, 464 p., ISBN 973-33-0100-0.
- Gudea, 2011 Gudea, Nicolae, ***Christiana Minora. Studii, articole și note în legătura cu creștinismul timpuriu din Dacia romană, Dacia postromană și unele provincii / Studien, Aufsätze und Notizen betreffend die Geschichte des frühen Christentums in Dakien, in den dakischen Provinzen und nach Aurelian's Rückzug und in einigen Nachbarprovinzen***, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2011, 520 p., ISBN 978-606-543-126-3.
- Hamat, 2010 Hamat, Ana, *Gemele din Dacia Romană între modă, economie religie*, În: *Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis*, 12, 2010, p. 223-250.
- Hamat, 2014 Hamat, Ana, *Despre Dextrarum Iunctio și inelele asociate cu logodna descoperite pe teritoriul Daciei Romane*, În: *Sargeția*, Serie Nouă, 5 (în curs de apariție).
- Henig, 1973 Henig, Martin, *An inscribed cameo from North Wraxall, Wiltshire*, În: *The Antiquaries Journal*, Volume 53, Issue 01, March 1973, p. 76-77.
- Henig, 1978 Henig, Martin, *A corpus of roman engraved gemstones from British Sites*, În: *British Archaeological Reports*, 8, Ed. Archaeopress, Oxford, 1998, 323 p.
- Henig, 1996 Henig, Martin, *A roman betrothal ring from Walcot, Bath*, În: *Journal of the British Archaeological Association*, Volume 149, Issue 1, p. 87-88.
- Henkel, 1913 Henkel, Friedrich, ***Die römischen Fingerringe der Rheinlande und der benachbarten Gebiete***, Ed. G. Reimer, Berlin, 1913, 387 p.
- Hersch, 2010 Hersch, Karen K., ***The roman wedding. Ritual and meaning in antiquity***, Ed. Cambridge University Press, New York, 2010, 256 p., ISBN 9780521124270.
- Holliday, 2002 Holliday, Peter J., ***The origins of roman historical commemoration in the visual arts***, Ed. Cambridge University Press, Cambridge & New York, 2002, XXV + 279 p., ISBN 0-521-81013-2.
- Isac, 2001 Isac, Adriana, *Verlobungsringe aus den sammlungen des Natio-*

- nalmuseum für die Geschichte Siebenbürgens*, În: *Acta Musei Napocensis*, 38, 1, p. 187-190.
- Isac, 2013 Isac, Adriana, *Inel de logodnă, Cristești, jud. Mureș*, În: ***Aurul și Argintul Antic al României***, Ed. Conphys S.R.L., Râmnicu Vâlcea, 2013, 703 p., ISBN 973015811-8.
- Marshall, 1907 Marshall, F[rederick]. H[enry]., ***Catalogue of the jewellery, greek, etruscan and roman in the Departments of Antiquities, British Museum***, Ed. Printed by the order of the Trustees, London, 1911, 400 p.
- Meyers, 2011 Meyers, Rachel, *Representation of elite roman marriage*, În: *Perspectives on Roman Marriage*, Miami University, Comunicare științifică (ms), Oxford, p. 1-3.
- Persius, Iuvenal, Marțial Persius, Iuvenal, Marțial, ***Satire și epigrame***, traducerea Tudor Măinescu, Alexandru Hodoș și prefață de I. Fischer, Biblioteca pentru toți, 381, Ed. Pentru Literatură, [București], 1967, XLIX + 462 p.
- Pettorelli, 1997 Pettorelli, Jean-Pierre, *Peche originel ou amour conjugal? Note sur le sens des images d'Adam et Eve sur les sarcophages chrétiens de l'Antiquité Tardive*, În: *Recherches Augustiniennes*, 30, p. 279-334.
- Pinckernelle, 2007 Pinckernelle, Katia, *The Iconography of ancient greek and roman jewellery*, University of Glasgow, Disertație (ms), Glasgow, 2007, 131 p.
- Plinius Plinius, ***Natvralis Historia***, *Enciclopedia cunoștințelor din Antichitate*, Traducere din latină, prefață, note și indice de Ioana Costa, vol. VI (c. XXXIII-XXXVII): *Mineralogie și istoria artei*, Ed. Polirom, Iași, 2004, 336 p., ISBN 973-681-769-5.
- Popović, 2001 Popović, Ivana, ***Late roman and early byzantine gold jewelry in National Museum in Belgrad***, Ed. National Museum Belgrad, Belgrad, 2001, 296 p., ISBN 8672690605.
- Popović, Donevski, 1999 Popović, Ivana; Donevski, Peti, ***Gold jewelry from Durostorum burials***, Ed. Historical Museum Svishtov, Svishtov, 1999, 91 p.
- Reekmans, 1958 Reekmans, Louis, *La dextrarum iunctio dans l'iconographie roumaine et paleochrétienne*, În: *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, 31, 1958, [Turnhout, Brepols], XVI + 73 p.; p. 69-73.
- RIC Mattingly, Harold; Sydenham, Edward Allen [et alii], ***Roman Imperial Coinage***, London, vol. I (1926)-X (1992).
- Ricks, 2006 Ricks, Stephen D., *Dexiosis and Dextrarum Iunctio: The Sacred Handclasp in the Classical and Early Christian World*, În: *The FARMS Review*, 18/1, 2006, p. 431-436.
- Roszbach, 1871 Roszbach, August, ***Römische Hochzeits- und Ehedenkmler***, Ed. B.G. Teubner, Leipzig, 1871, 180 p.

- Rostovtzeff, 1934 Rostovtzeff, Michael, *Das Mithraeum von Dura*, În: *Römische Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts*, 49, 1934, p. 180-207.
- Ruseva-Slokoska, 1991 Ruseva-Slokoska, Ljudmila, *Roman Jewellery. A collection of the National Archaeological Museum-Sofia*, Ed. Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, Cromwell Editions, London, 1991, 220 p., ISBN 0881681881.
- Spier, 1992 Spier, Jeffrey, *Ancient gems and finger rings. Catalogue of the collections the J. Paul Getty Museum, Malibu, California*, Ed. Wilsted & Taylor, Oakland, California, 1992, 184 p., ISBN 0-89236-215-4.
- Stout, 2001 Stout, Ann M., *Jewelry as a Symbol of Status in the Roman Empire*, În: Sebesta, Judith Lynn; Bonfante, Larissa (eds.), *The World of Roman Costume*, (Wisconsin Studies in Classics), Ed. The University of Wisconsin Press, Madison-Wisconsin, 2001, 292 p., ISBN 0299138542.
- Tacitus *Anale*, În: *Lacus Curtius: Into the Roman world, on-line* <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Tacitus/home.html> (accesat 1.10.2014).
- Tertullian *Apologeticus*, În: *The Latin Library, on-line* <http://www.thelatinlibrary.com/tertullian/tertullian.apol.shtml> (accesat 1.10.2014).
- Tertullian *De virginibus velandis*, În: *The Latin Library, on-line* <http://www.thelatinlibrary.com/tertullian/tertullian.virginibus.shtml> (accesat 1.10.2014).
- Țeposu-David 1965 Țeposu-David, Lucia, *Colecția de gemme a Muzeului Brukenthal din Sibiu*, În: *Studii și Comunicări Brukenthal*, 12, 1965, p. 83-126.
- Țeposu-Marinescu, Lako, 1973 Țeposu-Marinescu, Lucia; Lakó, Éva, *Catalogul colecției de gemme romane din Muzeul de Istorie și Artă Zalău*, Muzeul de istorie și artă Zalău, Zalău, 1973, 32 p.
- Zabloscki, 1996 Zabloscki, Jan, *The image of a roman family in Noctes Atticae by Aulus Gellius*, În: *Pomoerivm*, 2, 1996, ISSN 0945-2354, p. 35-44.